

Зэхуэзыхьэсыжу кьыдзыгъэклар
Кыш А. С.

НАЛШЫК — 1986

Илгэс минигл—минитху ипэклэ кыищыцледээ адыгэм я тхыдэм. Шыплэ куэди, дин зэмылэужьыгъуи, кээралыгъуэ зэщымыщи, Изцэ-фацэ зэмыфэгъуи игъэунэхуащ а зэман кыхьым ди лэпктым. Гуфлэгъуэ дахи, гузэвэгъуэ куэди цлэклащ абы и нэгум.

Гукъеуэ хьэлтэхэм ящыщ цыанэквилтхухэр зэклэцлэчауэ шыплэ зырыз шыпсэуным ехулэныр. Ари ялгэгъуащ, ягъэунэхуащ адыгэм.

Кавказым имыкыу кыина адыгэхэр иропэгэ я адэ хэкужьым, я кэурышыбг лгэгэхэм, псы уэрхэм, тафэ укъуэдидяхэм, псынэ гуаклуэхэм, Изцири, гъавэри, хадэхэклири шыбагъуэ я шыналгэм. А псом нэхтри нэхт гуфлэгъуэжыц лэпктым и узынишагъэр, абы еджаплэ и куэду, дэтхэнэ зыри зыхуей Изцлаггэм хуеджэу, и жыджэрагтым елгытауэ лэжыгъгэ хуэфащи игъуэгъу, и бзэклэ псалгэу, тхэуэ, тхылт кыидиггэкыу... жыплэнуракгэ, хуитиу зэрыпсэур.

Кавказыр ижы-ижыж лгандэрэ цыху шыпсэу, Изцлаггэлг гъуэзэдэжэхэр шыкуэд шыналгэщ. Мы шыплэ дахэм ис лэпкгэхэм я хэкур яхтумэжыфу, лгэрызехьэрэ зауэлг хахуэу шытащ. Абыхэм ящыщ адыгэхэри. Цыху бжыблэхэу, актылыблэхэу, я фацэр дахэу, шу шыцхьэмьггэгэхэу кыхоцш луэрылуатэм адыгэ лэпкгыр. Ар дыдэр ятхыж нэхт пасэу адыгэхэр зыцыхуа тхаклуэхэми.

Зэрыжалэжымклэ, адыгэм я хабзэм, я гъэсэклэ дахэм, фацэм, цыггыным адрей кавказ лэпкгэхэр анхуэдизу дихьэхырт, кгехъуапсэрти, ахэр яужь итт адыгэм ецхьу захуэпэну, блэггэ зыккыхуащыну, я сабийхэр адыгэ аталыкгэхэм иратыну. Адыгэ цейр фацэ яхуэхъуащ лэпкгыу Кавказым исым. Нобэр кыздэсым ктумыкгухэм цыху гъэса, нэмысыблэ, цлалэ ктудан, хыджэбз дахэ, лыггэ зыхэлг зауэлг ялгэгъуамэ, «черкесым хуэдэщ»¹ жалэ хабзэщ.

Цлэрылуэу шытащ адыгэшхэр, Изцэхэр, псом хуэмыдэу, адыгэ сэшхуэр. Урысыбзэм хыхьащ сэшхуэр — «шашка», адыгэ цейр — «черкеска» — жилэу.

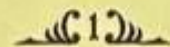
Дуней псом шыхабзэщ: хьэпшыпыр ктэмыггэгэгэ бэпыжмэ, мэклуэдыж, Изцлаггэлгыр мыпсэужмэ, и Изцлаггэр мэужьыхыж. Клуэдыжыпэным нэблэггаш адыгэм я Изцлаггэжы куэд: афэ джанэм, таж пылэм я шыкклэ, сэшхуэ, фоч, фоклэщл шащклэ жырыр зэрапсыхьу шытар, дыцэкклэ Изцлаггэм и цэхухэр, дэклэ, хууэныклэ, зэрыдзэкклэ зэмылэужьыгъуэхэр. Ар

кызыхэклар, дауи, иджы Изцэ-фацэри, цыггыныри, дызэрылажыгэ Измэпсымэхэри, дэтхэнэ хьэпшыпыри фабрикэхэм, заводхэм кыицлаггэкклэ, ахэр нэхт тыншу, нэхт пуду кыитлэрохьэри аращ. Абы кыыхэкклэ махуэ кгэс нэхт мащлэ хтупурэ маклуэ Изцлаггэхэм унэм црилажыгэм я бжыггэр. Дауэ шымытми, клуэдыжыпхьэктым лэпктым и Изцлаггэр, ар псэун хуейщ, лэпкгыр псэуху. Изцлаггэхэр, ахэм я цэхухэр хтумэныр я кталэниц тхыдэм, тхыггэм, лэпктым шыщ дэтхэнэ зыми, ар дэнэ шыплэ шымыпсэуми.

Ди кээралыр кызызрыхтурэ ицлэшхуэ хуищлу ктэуэклэ лэпкгэ псоми я тхыдэ, я бзэ, я хабзэ, я фацэ яхтумэжу ггэпсэуным. А луэхугъуэм и шыхьэтиц музейхэм шызэхуэхьэсауэ цлэлг хьэпшыпхэр, Изцэ-фацэхэр. Налишк кталэ 1921 ггэм кыищызлэуаха музейм нэмыщклэ, мы цужьрей илгэсхэм Кгэбэрдэйд-Балгкгырым кыищызлэуахащ ктэуажэ музейуэ шы, еджаплэхэм шылэ музейуэ 20-м шыгъу. Псом хуэмыдэу адыгэ хьэпшып куэд хтума цыхъуащ Москварэ Ленинградгэ дэт музейхэм.

Зэманым ехъуэж цыхухэм я фацэри, цыггыныри, я луэху бггэгдыхьэкклэри. Дызэрыт зэманым нэхт кталэнышхуэу кыитхуиггэувахэм ящыщ ди лэпкгэ тхыдэр зэфлэггэгъуэжыныр, ди фацэм, хабзэм фыуэ, дахэу хэлгэхэр дымьггэклуэдыжыныр, зэхуэхьэсжыныр. А луэхугъуэхэм теухуауэ лэжыггэгфл куэд ялгэж адыгэ цлэныггэллэхэм. Илгэс зыбжанэ хтэуэу зэхудохьэсыж адыгэ Изцлаггэжыхэри. А лэжыггэггэхэмклэ дэ сэбэп кыитхуэхъу зэпытиц ди нэхтжыблэ-хэу а Изцлаггэхэм шыц нобэ кгэс зыхтумэжыфахэр, е адэ-анэм я фгеплгъу хьэпшып гуэрхэр зезыхьэхэр, а хьэпшыпхэр дджыну хуит кыитхуэзыцлэхэр, уеблэмэ, кыидэзгытапахэр. А псоми фыицлэ ин яхудощл.

Ди еджаклуэ ныбжыицлэхэмрэ цыггыным, фацэм елэжхэхэмрэ адыгэ уаггэм цыггъуазэ тицлын ди мурадэ дггэгхьэзыращ мы тхыггэр. Изцлаггэр зыхуэ-фацэри, ар иггашлэ псом зыбггэггэлгэри лэпкгыращи, дыщыгуфлыкыу мы Изцлаггэр уи пащхьэм ныдолгхьэж, ди адыгэ лэпкгэ дыщэ! Фыкклэ зыххьэ; уи ггашлэр цлэращлэу, узынышэу ггэ мин куэдклэ unpсэуну дынохъуэхъу!

УАГГЭ ЛІУЖЬЫГЪУЭХЭР

¹ Нэгъуэщл лэпкгэхэр адыгэхэм кызыреджэр черкес-ш

УагъэкӀэ зэджэр шыгъыныр ирагъэшӀэрэщӀэн папшӀэкӀэ абы ирахьэлӀэ ӀэпӀэкӀэ зэхӕуа Ӏуданӕщ. Шылӕ Ӏуданӕм къыхашӀыкӀмӕ, шылӕ уагъэкӀэ йоджӕ, дыщӕ Ӏуданӕм къыхашӀыкӀмӕ, «дыщӕ уагъӕ» жаӀӕ.

И зэхӕуэкӀэ елтытауӕ уагъӕр зӕмылӕужыгъуӕ зыбжанӕу зӕщхьӕщокӀ: уагъӕ ӀащӀӕ, уагъӕ яе (уагъӕ хьурей), уагъӕ зӕтеукӀ (уагъӕ зӕгуӕукӀ), уагъӕ лъэныкъуӕрыуӕ, уагъӕ зэхӕуӕ (цӀыхуитӀ уагъӕ), уагъӕ зэхӕууанӕ, уагъӕ зӕпыукӀ, уагъӕ зэхӕлӕ.

Уагъӕр шауӕкӀэ Ӏӕпхъуамбӕ бжыгъуӕ къагъӕсӕбӕ-ным елтытауи зӕщхьӕщокӀ: уагъӕ Ӏӕпитху, Ӏӕпих, Ӏӕпибл, н. къ. Уагъӕ зэхӕуӕр Ӏӕпӕу 9—15-кӀэ яуӕ.

Уагъӕ и Ӏувагъ-ӀащӀагъыр зӕлтытар Ӏуданӕм и гъумагъ-псыгъуагъыраш. Ӏуданӕр яфӀӕпсыгъуӕмӕ, уагъӕ шауӕкӀэ Ӏӕпӕ телӕ тралъхьӕ (Ӏуданӕр тӀууӕ, шыуӕ, ӀӀыуӕ, нӕхъыбӕу зӕбгъуралъхьӕр). Ӏӕпӕ телъыр Ӏуданӕ зӕмыфӕгъуу пщӀымӕ, уагъӕр къуӕлӕн мӕхъу. Абы уагъӕ пкъынӕкӀэ йоджӕ. Ику ит Ӏувагъ зилӕ Ӏуданӕм уагъӕ ӀащӀӕу зы сантиметр къыхӕпшӀыкӀын щхьӕкӀэ Ӏӕпӕхӕр 15—16-рӕ зӕблӕпхын хуейш. Зы метр уагъӕу бӕуӕнумӕ, Ӏӕпӕхӕр 1500-рӕ зӕблӕпхынущ.

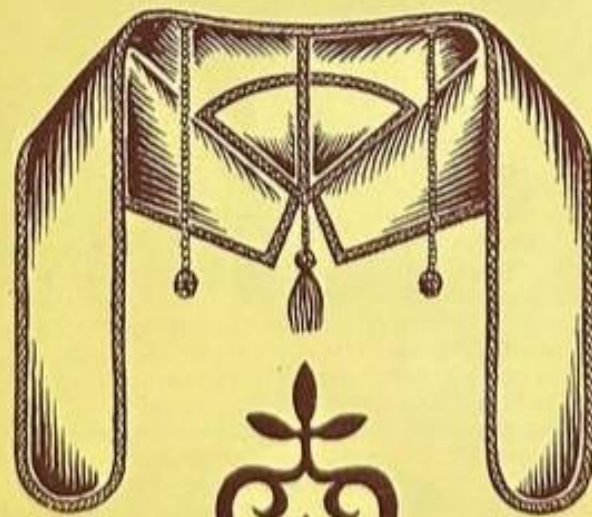
А лӕжыгъӕр апхуӕдизкӀэ гугъуш, хьӕлӕщи, зы махуӕм Ӏӕпӕ псыншӀӕ зыфӀӕт цӀыхубзым уагъӕу къулашитху-хы ¹ иуӕфу арат.

Уагъӕр дапщӕш къежъа, хэт къӕзыгупсысар жы-плӕмӕ, абы и жӕуапыр зы псалъӕкӀэ жылӕгъуейш. Ар дӕкӀӕм, кӀапсӕ зӕрыдзӕкӀӕм, шхын щӀыкӀӕм еш-хъу цӀыхухӕм къагупсысаш, зы лӕпкъым е къуа-жӕм я закъуӕу мыхъуу лӕпкӕ куӕдым, щӀыплӕ куӕ-дым, зӕман куӕдым къызӕпрыкӀаш. Нӕхъ сурӕт тӀорысӕ дыдӕу уагъӕ къышыгъӕлӕгъуауӕ дӕ дызы-рихьӕллар Ассирие къӕралым Ашшурбанипал и пащ-тыхьыгъуӕм (абы лъандӕрӕ илӕс минитӀрӕ шихым щӀигъу дӕкӀаш) блынджабӕм кӀӕрашӀыхьа шыщхьӕ сурӕтым пщӀӕхӕлӕ шхуӕм и гъусӕу ӀупшӀу хӕщӀыхьа уагъӕ яе Ӏӕпиблырщ ².

¹ Къулашыр тырку псалъӕш. Ар, ӀитӀыр зӕрыпхуӕфӀӕкӀӕ ибгъуитӀымкӀэ зӕкӀӕшӀӕпшмӕ, къиубыдыфым хуӕдиз мӕхъу, е см. 180—200. Зы махуӕм цӀыхум уагъӕу иуӕфыр метри 10—12-т зӕрыхъур.

² Проф. Бецольд К. Ассирия и Вавилония. С.-П., 1904, таблица XII, рис. 2.

УАГЪЭ ПІАЩІЭ

Уагъэ пІащІэр кыщагъэсэбпхэр: цеймрэ кэп-талымрэ я пщэм, башлѣыкѣым, щІакІуэ наплэм, хъэ-зырылѣэ Іупэм кѣрадэкі, щІакІуэ пщэпс, башлѣы-кѣыпс, упщІэ пыІэ жѣэгъупс, щІыІунэ-щІыІущхъэ, н. кѣ. ящІыр.

Уагъэ пІащІэм и уэкІэр мыраш:
ЩІыхуитІ ущыхѣум и деж уи гъусэм и зы Іэп-

хѣуамбэ кынгъэшамрэ уи зы Іэпхѣуамбэ кѣэбгъэ-шамрэ Іуданэр зэ хѣурейуэ кѣызэдекІуэкІуу кѣепшэ-кІынщ (зы кѣэухъ пщІынщ).

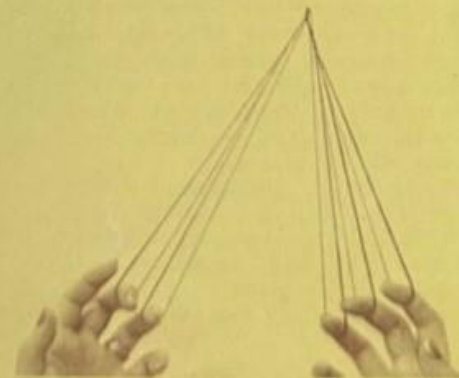
Уагъэ Іэпитху пщІынумэ, Іуданэр тхуэ хѣурейуэ ІэпитІым епшэкІынущ (кѣэухъитху пщІынущ), Іэпэ дапщэкІэ уагъэр бѣуэнуми, абы и бжыгъэ кѣэухъ уошІ.

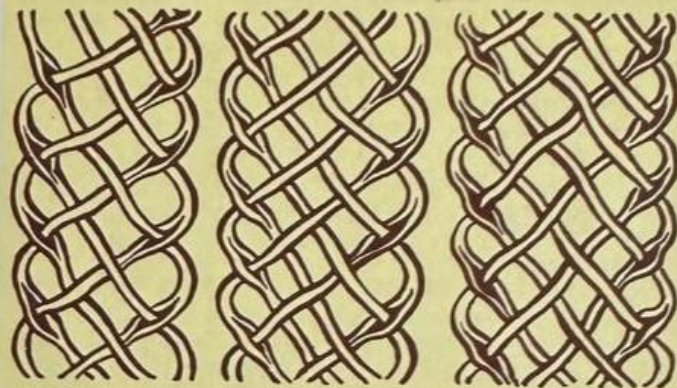
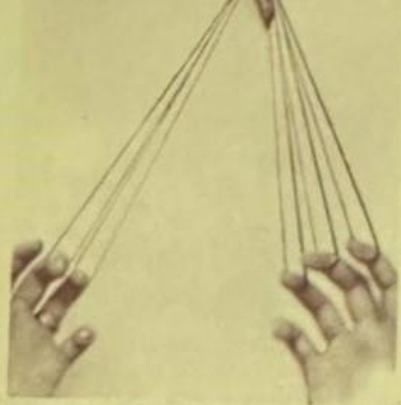
Іуданэ кІапэ кѣыщІэдзаплэм и деж шыбгъэувы-ІэжынщІи Іуданэ кІапитІыр зэрыбдзэжынщ. Іуданэ-хэр кѣэухъ зырызу уи Іэпэхэм фІэбдзэнщ: уи Іэ сэмэгум и Іэпищымрэ, Іэ ижѣым и ІэпитІымрэ (ар уагъэ Іэпитху шыпщІым и деж). Іэ ижѣым и Іэпхѣуамбэшхуэм, Іэпхѣуамбапщэм, Іэпхѣуамбэжѣа-кІэм, Іэ сэмэгум и Іэпхѣуамбэшхуэмрэ Іэпхѣуамбэ-жѣакІэмрэ Іуданэ фІумылъхъэу кѣэбгъээнэнущ)¹.

¹ Мы тхылѣым кѣеджэхэмрэ зытхамрэ ди якум зэгурмы-Іуэныгъэ кѣыхѣмыкІын папщІэкІэ Іэпхѣуамбэхэм я цІэр псори итІуэнщ: Іэпхѣуамбэшхуэ, Іэпхѣуамбапщэ, Іэпхѣуамбэ курыт, Іэпхѣуамбэ цІэншэ, ІэпхѣуамбэжѣакІэ.

Кѣэухѣым и зы кІапэр гъушІ Іунэ гуэрым фІэб-дзэнщІи уагъэ уэным щІэбдзэнщ. Япэрауэ уи Іэ ижѣым и ІэпхѣуамбапщэмкІэ абы кѣыкІэлѣыкІуэм (Іэ ижѣым и Іэпхѣуамбэ курытым) фІэлъ Іуданэм уи Іэ щІыб лѣэныкѣуэмкІэ укѣыщІэлэбыкІынщ, Іэ сэмэгум и Іэпхѣуамбэ цІэншэм фІэлъ Іуданэ тІуашІэм и щІагъымкІэ щІэлѣым и щІагъыжымкІэ укѣыщІ-щІэлэбэнщ, уи Іэпэ ижъ укѣызэрыІэбам кѣыфІэбгъэ-нэнщ, Іэ сэмэгум и Іэпхѣуамбэ цІэншэм Іуданэр кѣыфІэпхынщІи Іэ ижъ Іэпхѣуамбапщэм фІэлъу кѣипхыжынщ. Іэ сэмэгум кѣыхуэна ІуданитІыр зы ІэпэкІэ ебгъэлѣахъшэхынщ (Іэпхѣуамбэ куры-тым фІэлъ Іуданэр Іэпхѣуамбэ цІэншэм ептынщ, Іэпхѣуамбапщэм фІэлъыр Іэпхѣуамбэ курытым еп-тынщ), Іэпхѣуамбапщэр хунт пщІынщ, Іуданэ фІэ-мылѣу. Япэ Іуданэр Іэ ижѣымкІэ кѣызэрипха щІы-кІэ дыдэм тету Іэ сэмэгум и ІэпхѣуамбапщэмкІэ уІэбэнщІи Іэпхѣуамбэ курытым фІэлъ Іуданэм уи Іэ щІыб лѣэныкѣуэмкІэ укѣыщІэлэбыкІынщ, Іэ ижѣым и Іэпхѣуамбэ цІэншэм фІэлъ Іуданэм и щІагъыжым-

Уагъэ Iэпитху

Уагъэ Iэпих

Уагъэ Iэпибл

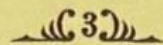
кIэ укыщIэIэбэнщ, Iэпэ сэмэгү узэрыIэбамкIэ ищIагъ дьдэ шIэлъ Iуданэр кыфIэпхынщ.

Iэ ижым кыхуэна IуданитIыр зы IэпэкIэ ебгъэлъахъшэхынщ (Iэпхуамбэ курытым фIэлъ Iуданэр Iэпхуамбэ цIэншэм ептынщ, Iэпхуамбапщэм фIэлъыр Iэпхуамбэ курытым ептынщ), Iэпхуамбапщэр хуит къэпщIынщ, Iуданэ фIэмылъу. Япэ дьдэ Iуданэр кызэрнпха шIыкIэм тету зэ Iэ ижымкIэ, зэми Iэ сэмэгүмкIэ гъуэрыгъуэрэ кыпхынщ. Уэ Iуданэр зэ кыпхыху къэс уи гъусэр Iуданэ зэхуэхым и кум IэпэкIэ дэуэнщ.

Уагъэр, буха нэужь, гъэхулIэж. ИжыкIэ уагъэр зэрагъэхулIэу, зэрагъэтIысу щытар кхуэпIащэдзэ псыхъащ (блэнейрэ ар псым зэпралъэфрэ кызэпралъэфымэ, хъэлэл хъужауэ ялътэрт).

Узыхуэсакъын хуейр мыраш:

IэпхуамбапщэмкIэ Iуданэр кыщипхкIэ, ар Iэпэм фIэмыжып шхъэкIэ, IэпхуамбэшхуэмкIэ дэбубьдмэ, нэхъ тынщ. Iуданэ Iэпэм фIэлъхэр сытым и дежи зэхуэдэу шэщIауэ щытын, уагъэми зэхуэдэу дэуэн хуейщ.

У А Г Ъ Э Я Е

У А Г Ъ Э З Т Е У К И

У А Г Ъ Э Я Е

Уагъэ яекIэ зэджэр пIимэ-хъурейщ. Ар нэхъ кыщагъэсэбэпыр шIылуэ, шIакIуэ пщэпс, башIы-кыпс, ушIэ пыIэ жьэгъупс, хъыджэбз цIыкIу бгы-рыпх, шIалэ цIыкIу кIэрахъуэпс, гъуэншэдэж шхъэпс-шIэу, мест лъапшэдэдэ, лъей тхыцIэдэдэ ящIу арат. Япэрауэ Iуданэ къэухъэр уи Iэпэхэм фIэбдзэнщ, Iэпхуамбапщэри хэту.

Уи Iэ сэмэгүм Iуданэ зыфIэлъ Iэпхуамбищыр зэшхъэщыбгъэкIынщ: Iэпхуамбэ цIэншэр Iуданэр зэ-

рыфIэлъу ипэкIэ букъуэдиннщ (захуэ пщIынщ), Iэпхуамбэ курытыр мащIэу тIэкIу къэбгъэшынщ, Iэпхуамбапщэр кызэрыпхуэгъэшкIэ къэбгъэшынщ, абы шыгъуэми Iуданэхэр кыздэсыр зэхуэдэу (Iэпэхэр зыр зым телъу Iыгъын хуейщ).

Iэ ижым и Iэпхуамбэ цIэншэмкIэ сэмэгүмкIэ уIэбэнщ, Iэ сэмэгүм и ищIагъ Iэпхуамбэхэр кызэрыплъ Iуданэ зэхуакүмкIэ уиIэбэнщ, ищIагъымкIэ кышыщIэбдзэнщи, ищхъэ дьдэ Iуданэм и шхъэжкIэ укыщхъэпрыIэбыкIынщи Iуданэр Iэпхуамбэ ижъ цIэншэ къэбгъэшам къэбгъэубыдынщ, уи Iэпэр зэрипха Iуданэ зэхуакүхэмкIэ кыпхыжынщ.

Iэ сэмэгүм кыхуэна IуданитIыр зы IэпэкIэ дэбгъэкIуэтеинщ (IэпхуамбапщэмкIэ Iэпхуамбэ курытым фIэлъ Iуданэр бубыдынщ, курытымкIэ Iэп-

хъуамбэ цэншэм флэлъыр бубыдынщ), лэпхъуамбэ цэншэр хуит къэпшынынщ. Ар дыдэмклэ улэбэнщ, лэ ижыым флэлъ луданэхэм ишлагъымклэ, уктышылэбэнщ, ишлыу дыдэ тет луданэр ишлылужымклэ уи лэпхъуамбэм кышщфлэбгъэнэнщи уи лэпэм луданэр зэрыфлэлъу кыпхыжынщ. Гъуэрыгъуэу лэ ижыымклэ е сэмэгумклэ луданэр зэ кыпхыху, уи гъусэр зэ лэпэклэ кыдэуэнщ луданэхэр шызэхэуэм хуэзэу.

Уагъэ лэпны

Уагъэ лэпныл

Уагъэ лэпнытху

УАГЪЭ ЗЭТЕУКИ

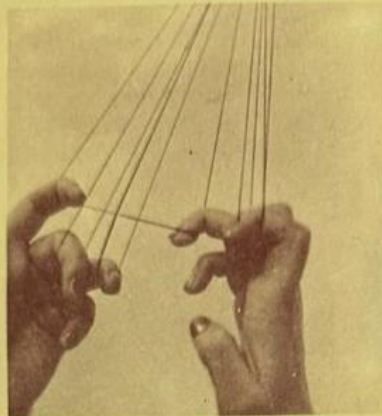
Уагъэ плашлэри, уагъэ яери зашлэу яуэу шытмэ, уагъэ зэтеукыр шауэклэ тлуэ зэшхэшоклри кыдамитл илэ мэхъу. Абы кыхэкклэ абы уагъэ зэтеукли, уагъэ зэгъуэукли йоджэ. Езыр уагъэ плашлэр зрахъэлэ псоми ирахъэлэ, уагъэ зэхэууанэ шашым и дежи кыагъэсэбэл.

Уи лэ сэмэгум и лэпхъуамбапщэм, курытым, цэншэм, лэ ижыым и лэпхъуамбапщэмрэ курытымрэ луданэ кыуэху зырыз флэбдзэнщ.

Уагъэ яер зэрашлым ешхыркыабзэу лэ ижыым и лэпхъуамбэ цэншэмклэ сэмэгумклэ улэбэнщ, лэ сэмэгум и лэпхъуамбэ цэншэмрэ курытымрэ флэлъ луданэхэм я кумклэ уилэбыклынщ, лэпхъуамбапщэм флэлъ луданэ тлуашлэу клуэм шыщу ишлагъ шлэт луданэр ишлагъымклэ лэпэм кышщфлэбгъэнэнщи кыпхынщ.

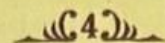
Лэ сэмэгум кыхуэна луданитыр зы лэпэклэ ишхэкклэ дэбгъэклуэтеинщи, лэпхъуамбэ цэншэмклэ ижыымклэ улэбэнщ, лэ ижыым ишлагъымклэ шылэ луданэхэм я кумклэ укылэбыклынщи, лэпхъуамбапщэм флэлъ луданэ ишлагъымклэ шылэр кыпхынщ.

Нэгъуэщлэ жыплэмэ, уагъэ яе шауэм и деж ишлыу дыдэ тет луданэр мыдрей ишлагъымклэ лэпэ-

хэм флэлъ луданэхэм я кумклэ кырах (ишлагъымклэ кышщфлэбгъэри), уагъэ зэтеукл шауэм и деж, ишлыу дыдэ тет луданэм кыкылэлыклуэр (ишлылужымклэ кышщфлэбдзэмэ етлуанэр) кырах. Тлум шыгъуи луданэ кыуэхуыр кызыфлахыр лэпхъуамбапщэраш.

Адрей уагъэхэми ешху, зыгъэсэгъуэм и деж уагъэ лэпнытху клэ кышщфлэбдзэнщи, нэхъ хуэшэрыуэ ухъуа дужь, лэпэ бжыгъэр нэхъыбэ (6, 7) пшлынщ. Уагъэ зэтеукл лэпнытхум и дэтхэнэ кыудамэри клэпсэ клэпнытхур плашлэу зэгъуэхуэнам ешху мэхъу, уагъэ зэтеукл лэпнытым, лэпнылым я кыудамэхэри клэпсэ клэпых, клэпныл плашлэу зэгъуэхуэнам ешху. Уагъэ лэпых е лэпныл шауэм деж, луданэр кызызэрырахыр лэпхъуамбэжыаклэрщ. Мы уагъэ шлыклар нэхъыбэу кышшагъэсэбэпыр нэхъ псынщлэу уагъэ яуэу шыхуеймрэ уагъэ зэхэууанэ шашынымрэ и дежщ.

УАГЪЭ

ЛЪЭНЫКЪУЭРЫУЭ

УАГЪЭ ЗЭХЭУЭ

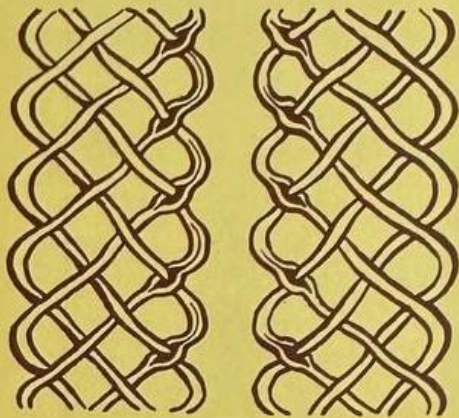

УАГЪЭ
ЛЪЭНЫКЪУЭРЫУЭ

Мыр уагъэ плашлэм и фэгъущ. луданэ кыуэхушыр лэ сэмэгум и лэпэхэм (лэпхъуамбапщэм, курытым, цэншэм) флэплъхэнщ, тлур лэ ижыым флэплъхэнщ. лэ ижы лэпхъуамбапщэр луданэ флэмылъу кыбгъэнэнщи абыклэ уагъэм шлэбдзэнщ.

Уагъэ плашлэр кызызэрышлэбдзэм ешху, лэ ижыым и лэпхъуамбапщэмклэ абы кыкылэлыклуэм (лэп-

хъуамбэ курытым) флэлъ луданэм уи лэ шлыб лъэ-
ныкъуэмклэ уктыщилэбыклынщ, лэ сэмэгум и лэп-
хъуамбэ цлэншэм флэлъ луданэ тлуашлэм и шлагъым-
клэ шлэлътым ишлагъыжымклэ уктыщилэбэнщ, а
луданэр кыфлэбгъэнэнщ, ар лэ сэмэгум и лэпхъуамбэ
цлэншэм кыфлэпхынщи, лэ ижъ лэпхъуамбапшэм
флэлъу кыпхыжынщ. лэ сэмэгум кыхуэна луданэ-
хэр зы лэпэклэ ебгъэлъахъшэхынщи лэпхъуамбапшэр
хуит къэпшлынщ. Абыклэ заншлэу укъэлэбэнщи уи
лэ ижыым и лэпхъуамбэ цлэншэм флэлъ луданэм
(ишлагъ дыдэу шытыр) ишлагъымклэ уи лэпэр кы-
шыфлэбгъэнэнщи къэпшэнщ. Апхуэдэурэ лэпэ ижыым-

Уагъэ ижырыуэ

Уагъэ сэмэгурыуэ

клэ кыкълэлъыклуэ луданэ зэхуакум уилэбыклыу, лэпэ
сэмэгумклэ зыми уимылэбыклыу, заншлэу укъэлэбэрэ
лэ ижыым и лэпэхэм ишлагъ дыдэ луданэр шлэлъху-
рэ ууэнщ. Мы шлыкълэм тету лъэныкъуэрыуэу уагъэ
плашлэри уагъэ зэхуэури лэпэ бжыгъэм емылъытауэ
бгъэзашлэ мэхъу.

Уагъэ лъэныкъуэрыуэр башлъыкълэм, лъахъстэн
вакълэм кърэдэкълэрт. Уагъэ плашлэм ар кызыр-
шхъыщкылаш: уагъэ лъэныкъуэрыуэм и зы бгъур
нэхъ лъагэу (луву), адреир нэхъ плашлэу шытш.

УАГЪЭ ЗЭХЭУЭ

Уагъэ плашлэр луданэ куэдым кыхэпшыкълэм
хуей хъумэ, уи литым я лэпэ бжыгъэри абы хури-
мыкъумэ, уэ пхуэдэ зы гъусэ пшыуэ, абы и лэп-
хъуамбэхэри къэбгъэсэбэну зэуэ липлымклэ уагъэ
плашлэ пшы хъунуш. Абы уагъэ зэхуэуэкли, шыхуитл
уагъэкли йоджэ. Япэрауэ шыхуитлми зэхуэдэу уагъэ
шыкълэр флыуэ яшлэу шытын хуейш.

Луданэ 11-м уагъэ зэхуэуэ кызыршхыкълэм шы-
гъуазэ зытшынщ. Шыхуитлым язым и лэ сэмэгум
шышу лэпнышым (лэпхъуамбапшэм, курытым, цлэн-
шэм), лэ ижыым и лэпитлым (лэпхъуабэ курытым,
цлэншэм), етлуанэм и литым я лэпэ шырышым (лэп-

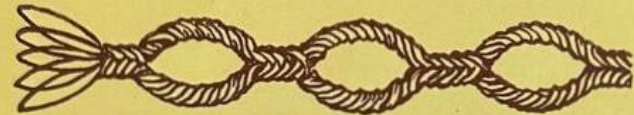

хъуамбапшэхэм, курытхэм, цлэншэхэм) луданэр
флэлъхъэ. Шыхуитлри зэбгъуротысхъэри я лэ сэмэ-
гунтлри зытрагъэуэ (кызыфлэгъэшлыт лэ сэмэ-
гунтлри зы лэ флэклэ мыхъуу, ауэ лэпхъуамбишл пыту).
Абыхэм луданэу 6 яфлэлъш. Абы ешхъу я лэ ижынтл-
ри зэтрагъэуэ (кызыфлэгъэшлыт лэ ижынтлри зы лэ
хуэдэу, лэпхъуамбишл пыту). Абы и лэпэхэм луда-
нитху яфлэлъш. Иджы къэнэжыр уагъэм шлэдзэн
хуейуэ араш.

лэ ижъ ишлылу тетым и лэпхъуамбапшэмклэ (уа-
гъэ плашлэм кызыршхыкълэм ешхъу) абы и шлагъым
шлэт лэпхъуамбэ курытым флэлъ луданэм лэ шлыб
лъэныкъуэмклэ кышылэбыклыу лэ сэмэгунтлым и
шлагъым шлэтым и лэпхъуамбэ луданэ зыфлэлъхэм
ишлагъ дыдэ шлэтым (лэпхъуамбэ цлэншэм) и шла-
гъыжымклэ кышышлэбэу, лэпэ кызыршхыкълэ
луданэр ирихын хуейш, ар зыфлэлъа лэпэм кы-
флэхуу.

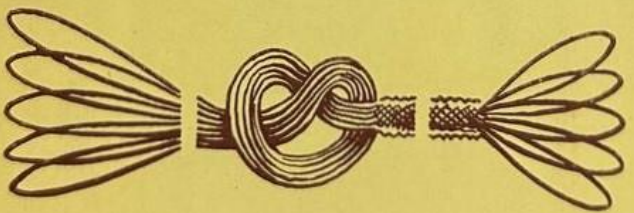
лэ сэмэгунтлми луданэу яфлэлъыр зы лэпэклэ ира-
гъэлъэхъшэхынщ: ишлагъ шлэт лэ сэмэгум и лэп-
хъуамбэ цлэншэм (абы флэлъа луданэр флэхашы)

гъэ зэхуэуанэр луданэ зэшымышкълэ пшынымэ, япэ
шыкълэ зы луданэм кыхэпшыкълэнуш уагъэ плашлэ
(е яе)-рэ уагъэ зэтеуклрэ къехуу узыхуейм хуэдиз.
Абы и кыхъагъым хуэдизи нэгъуэшл луданэм кы-
хашыкълри а тлур мы зэхуэуэнэклэм ешхъу зэхуэ-
хуэнэж.

УАГЪЭ ЗЭПЫУКИ

Уагъэр нэхъ кыхъу уэн хуеймэ, зыуэнуми клэ-
дэуэ¹ и мыгъусэмэ, луданэр нэхъ кыхъу (метритл
хуэдиз зы къэухъым и кыхъагъыу) и зы лэпэрэ зы
лъапэрэ ирешэкл. Къэухъитху ишлэ иужъ, луданэ кла-
питлэр зэредзэж, къэухъ ин хъуар зэхуэдитлым и
деж зэрылъэфыгъуэу шызэредзэри, а икум кышы-
шлэдзауэ зы лъэныкъуэмклэ шылэ клапэр япэ уагъэу
еуэ (уагъэ плашлэу е уагъэ яеу), а лъэныкъуэр еух,
луданэ клапэхэр егъэбыдэжри адреир лъэныкъуэм

(икум кышышлэдзауэ адреир и клапэмклэ клуэуэ)
иуэн шлэдзэ. Ар уэн нухмэ, зэпылыплэм гу лъумы-
тэу зы уагъэ кыхъ мэхъу. Апхуэдэ уагъэм уагъэ зэ-
пыуклэ йоджэ. Апхуэдэу уагъэ кыхъыр нэхъ кы-
шагъэсэбэпырт башлъыкъл, бостенклэ, цей, къэптал
гупэ кышкърэдэкълхэм деж.

¹ Клэдэуэ — уагъэм дэуэ шыху. Нэхъыбэрэ ар кызылысыр
хыджэбз шыкълэхэрэ, ауэ шлалэ шыкълэхэри дэлэныкъуэгъу
яшлу шыташ.

УАГЪЭ ЗЭХЭУХУАНЭ

УАГЪЭ ЗЭПЫУКИ

УАГЪЭ ЗЭХЭЛЪ

УАГЪЭ ЗЭХЭУХУАНЭ

Уагъэ зэхэуухуанэ пшы́н шхьэ́кIэ, зы сантиметр ныкъуэр уагъэ плащIэу (е яеу), зы сантиметрыр уагъэ зэтеукIыу пшы́нш, и кIыгъахьыр зэлъытар ар зэпхьэлIэну хьэпшыпыраш.

Узыхуеинум хуэдитIкIэ нэхъ кIыхьу уагъэр бьуэнш, и зэхуэдитIым кыщыбгъэшынщи кIапитIыр гъуэрыгъуэурэ япэм и зэгъуэкIым етIуанэ кIапэр иплъэфу, етIуанэрейм и зэгъуэкIым япэ кIапэр кыплъэфурэ уагъэ кIапитIыр и кIэм нэсыху зэхэбухуэнэнш. Уа-

Iэпхъуамбэ курытым фIэлъ Iуданэр ирет, Iэпхъуамбапщэм фIэлъыр Iэпхъуамбэ курытым ирет, ищхьэм тет Iэ сэмэгум и Iэпхъуамбэ цIэншэм фIэлъыр ишIагъ шIэт Iэ сэмэгум и Iэпхъуамбапщэм фIэлъхьэ, ищIылу тет Iэм и Iэпхъуамбэ курытым фIэлъыр Iэпхъуамбэ цIэншэм ирет, Iэпхъуамбапщэм фIэлъыр Iэпхъуамбэ курытым кърет. Хуит къэхьуа Iэ сэмэгум ищIылу тетым и IэпхъуамбапщэмкIэ кыкIэлътыкIуэ Iэпхъуамбэм фIэлъ Iуданэм Iэ шIыбымкIэ кыщышIидзэу, и зэхуакумкIэ кыдэлэбыкIыу, Iэ ижъ ишIагъ шIэтым и Iэпхъуамбэ ишIагъ дьдэ Iуданэ зыфIэлъым и шIагъыжкIэ кыщышIэлэбэу, кIиубыду ирихын хуейш. Япэ лэжьэн шIэзыдза Iэ ижьымрэ сэмэгумрэ (ищIылу тетитIыр) ешмэ, а тIур ишIагъ яшIыр, ишIагъым шылитIыр ищIылу яшIри етIуанэ цIыхум и IэпхъуамбапщитIыр нэхьыбэу мэлажъэ.

НэгъуэшI шIыкIэуи Iэхэр зэблэпх хьунуш. Псалъэм папшIэ, зым и Iэ ижьыр ищIылу тегу, и Iэ сэмэгум ишIагъ шIэту.

Сыт хуэдэу иплIыр зэблумыхми, уагъэ уэкIэр зыш: уагъэ плащIэм ешхьш. Iуданэхэр зэблэзыхьр, зыуэр ищIылу тет итIыраш. Хуэсакъын хуейш Iэпэм фIэлъ Iуданэр кыфIэмыхуу зэрызэблэхыным. Абы шхьэ́кIи IэпхъуамбэшхуэмкIэ (ар Iэпхъуамбапщэм гъусэ хуашIри) Iуданэр даубыд. Уагъэр дахэу зэхэ-тIысхьэн шхьэ́кIэ, цIыхуитIми зэхуэдэу Iуданэр яшэшIын, ещанэри уагъэ зэблэхыгъуэм дэуэн хуейш.

УАГЪЭ ЗЭХЭЛЪ

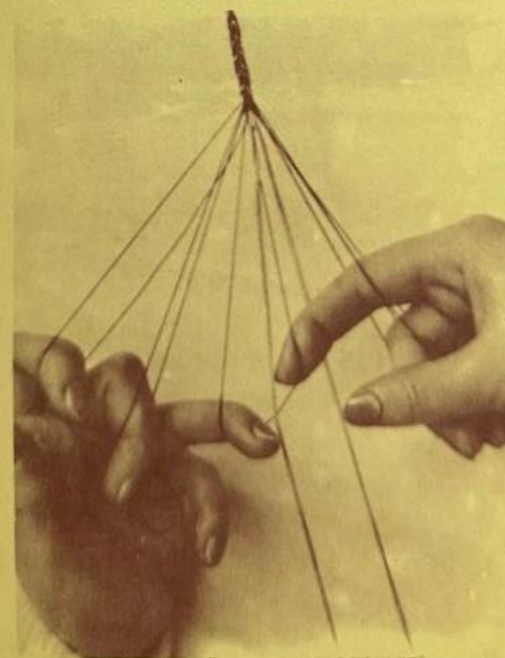
Япэ шIыкIэ Iуданэ плащитI зэбгъурылъу букъуэдннщи зы кIапэ лъэныкъуэр уи бгырыпхым ипшIэнш, адре́й лъэныкъуэр гъушI Iунэм фIэбдзэнш (Iуданэм и кIыхьагъым IэкIэ улъIэсу).

Уагъэ плащIэ зэрауэм ешхьу кыщIэбдзэнщи уи Iэпэхэм Iуданэ къэухьхэр фIэплъхьэнш (Iэ сэмэгум и Iэпхъуамбапщэм, курытым, цIэншэм, Iэ ижьым и Iэпхъуамбэ курытымрэ цIэншэмрэ).

Iуданэ къэухьхэм я зы кIапэри гъушI Iунэм фIэбдзэнш. IэпитхумкIэ бубыда Iуданэ къэухьитхумрэ, абы япэ гъушI Iунэм фIэбдза Iуданэ плащитIымрэ зэхэлъу зэхэбьуэн хуейш. Араш мыбы уагъэ зэхэлъкIэ шIеджэри.

Япэрауэ уи Iэ ижьым и IэпхъуамбапщэмкIэ улэбэнш, ар абы кыкIэлътыкIуэм (Iэ ижъ Iэпхъуамбэ курытым) фIэлъ Iуданэм уи Iэ шIыб лъэныкъуэмкIэ кыщышIэбдзэу укы́нIэбыкIынш; Iуданэ плащитI зэбгъурылъу шэщIам языхэз ижьымкIэ щыIэм укы́шхьэпрылэбыкIынш, я зэхуакумкIэ уелэбыхынш; Iэ сэмэгум и Iэпхъуамбэ цIэншэм фIэлъ Iуданэ тIуашIэм и шIагъымкIэ укы́шхьэ́кIэбэнш, ишIагъ дьдэ Iуданэр уи Iэ ижъ Iэпхъуамбапщэм фIэлъу кы́пхынш. Iуданэр, Iэпэм кы́фIэмыхун шхьэ́кIэ, IэпхъуамбэшхуэмкIэ дэбубыдынш.

Iэ сэмэгум кы́хуэна IуданитIыр зы IэпэкIэ ебгъэлъэхьшэхынш (Iэпхъуамбэ курытым фIэлъ Iуда-

нэр Іэпхуамэ цлэншэм ептынш, Іэпхуамбапцэм флэлъыр Іэпхуамбэ курытым ептынш).

Іэ сэмэгум и Іэпхуамбапцэмклэ улэбэнш, ар абы ктыклэлъыклуэм (курытым) флэлъ Іуданэм уи Іэ шлыб лъэныкхуэмклэ кышыщлэбдзэу укхылэбыклынш; Іуданэ плагитІ зэбгъурылху шэщІам яз сэмэгумклэ шылэм укхышхэпхылэбыклынш, я зэхуакумклэ уелэбыхынш, Іэ ижъ Іэпхуамбэ цлэншэм флэлъ Іуданэ тлуащІэм и шлагъымклэ укхышыщлэбэнши ишлагъ дыдэ Іуданэр уи Іэ сэмэгум Іэпхуамбапцэм флэлху кхыпхыжынш.

Гу зэрылхытэгъуафлэши, мыр уагъэ плагІэ уэклэм ешхыш, ауэ Іуданэ плагитІ зэбгъурылхым я зэхуакумклэ узэрыдэлэбыклымклэ кышхэщокІ. Адрей уагъэхэми ешху, зэ зэблэхыгъуэ къэс Іуданэхэм дзуэн хуейш.

Уагъэ зэхэлхыр нэхъ ІупшІ, нэхъ дахэ мэхху, зэбгъурылх Іуданитлым я плаггагъыр (гъумагъыр) адрейхэм нэхърэ хуэдиш-плыклэ нэхъ ину шытмэ.

